

NASRETTİN HOCA FIKRALARININ MAHALLİ FIKRALARDAN AYIRDEDİCİ NİTELİKLERİ ÜZERİNE

Hasan KÖKSAL*

Fıkra, konusunu hayattan alan bir olay ya da fikrin meydana getirdiği, kısa fakat o oranda da yoğun anlatımlı; gerek ferdi, gerekse sosyal çarpıklıkları, kusurları, zıtlıkları, eski-yeni çatışmasını ince bir mizah, keskin bir istihza yoluyla yansıtan, genelde nesir diliyle üretilmiş, sözlü edebiyatın müstakil bir türünün adıdır. = . '

Fıkra, estetik bir yapı içinde gülme ihtiyacını karşılayan edebi bir tür olarak da tanımlanabilir. "Gülme" insana has bir fiil olduğuna göre, onu incelemek insanlığı anlamak anlamına gelir. Başkalarına gülerken bunun bir takım kelimelerle ifade edilmesi fıkraları doğurmuştur. Ancak her gülme mizah değildir. Çünkü mizahın her bir türünde farklı amaçlar gözetilmektedir; mizahta keşfetme, nüktede aydınlatma, hicivde düzeltme, acı şakada ıstırap verme, tahkirde itibarı zedeleme, ironide kendi çevresine has olma, ihtihzada kendini kanıtlama, alayda kendini rahatlatma esastır¹.

Türk dünyasında ortak ve mahalli pek çok fıkra tipi bulunmaktadır. Nasrettin Hoca ismi bu bahsettiğimiz ortak tipler içerisinde en popüler olanıdır. Dünyada meşhur olmuş bu tip, Türk topluluklarında ve komşu ülkelerde değişik adlarla anılmaktadır: Türkistan'da "Nusrdin Avanti (Efendi)", Azerbaycan'da "Molla Nasrettin", Kazakistan'da "Hoca Nasır", Özbekistan'da "Nasreddin Efendi" Türkiye ve Tacikistan'

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi
1 Fowler'ın Mizah Tasnifi (1926) Haz: Prof. Dr. Fikret Türkmen "Nasrettin Hoca Fıkralarında Söz ve Hareket Komiği" 1. Uluslararası N. Hoca Sempozyumu Bildirileri, Ankara Üniversitesi Basımevi. Sf. 361-369, Ankara 1990

da "Efendi", Arabistan'da "Cuha(Coha)", Yunanistan'da "Anastratdin" akla gelenlerdir. Komşu kültürlerden aldığımız fıkra tipleri de bir süre sonra ortak değer özelliği kazanmıştır. Bunlardan birkaçını burada zikretmek istiyoruz: Hintliler'e ait "Birbal", İranlılar'a ait "Daho", Tacikler'e ait "Müşfik", Özbekler ve Tacikler'e ait "Miralı", "Abdal Kasım", "Molla Müşfiki", "ömirbey", Türkmenler'e ait "Kemine", Kırm Türklerfne ait "Ahmet Akay" aklımıza gelenlerdir².

Değerli hocamız Prof.Dr. Saim Sakaoglu'nun "Nasreddin Hoca Fıkralarının Motif Yapısı"³ adlı makalesinde belirttiği gibi başka milletlerde de Nasrettin Hoca'nın pek çok benzeri vardır: Almanlar'ın Tül Eulenspiegel'i, Amerikalılar'ın "Paul Bunyan"ı, Bulgarlar'ın "Hıtar Petar'ı, İngilizler'in "Joe Miller"i, İtalyanların "Bertoldo"su, Ruslar'm "Balakirew"i, Yugoslavlar'm "Kerempuh ve Era"sı sayılabilir.

Ayrıca, saraylarda hükümdarlar ve beylerin çevresinde nedimlik ve musahiplik gibi meslekleri üstlenmiş fıkra kahramanları vardır: "İncili Çavuş", "Bekri Mustafa", "Telhek", "Tribüle", "Kerim Sire", "Behlüt, "Ebu Nuvas" hatırlayabildiklerimizdür. Bu şahsi tiplerin dışında, belli bir coğrafya üzerinde yaşayan insanları temsil eden ve bağ oldukları mekanla adlandırılan fıkra tipleri vardır. Bu fıkralar o yöre insanının hayat izlerini ve olaylar karşısında takındığı tavn yansıtıyor. Kayserili, Karadenizli, Erzurumlu, Karatepeli, Sekili, Çemiş-gezekli vs. adlarla anılan tipler o bölge insanını temsil ederler. . .

Genelde anlatma esasına dayalı eserlerde, güçlü tipler, mahalli tiplerin özelliklerini de kendi şahıslarında toplarlar. Nasrettin Hoca'ya mal edilerek anlatılan fıkraların birçoğu zayıflamış veya eskimiş tiplere ait olduğu kanaatindeyiz.

Nasrettin Hoca o kadar çok meslek değiştirir ki bu durum bizi, o'nun tarihi ve gerçek kişiliğinden uzaklaştırır. Daha doğrusu Sivrihisar'da doğup Akşehir'de ölen bir gerçek Nasrettin belleğimizde zayıf izleriyle yaşar. O, çocukluğunda terzi çırağıdır, yetişkinliğinde bakkalfzeytin, iplik, yumurta satar), bunun yanı sıra çiftçilikle uğraşır, olgunluk dönemlerinde de kadılık (gölge kadılığı) ve mahkemelerde bilirkişilik yapar. En önemli meşguluyeu de köy hocalığıdır.

2 Geniş bilgi için bkz. Tahmasıb Ferzeliyef, Şark Halklarının Latifeleri, Sf.6

3 Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca, Konya 1992, Sayfa: 117.

O'na maledilen fıkralardaki hayat sahnelerini sadece (1208-1284) yılları arasında düşünmek elbetteki yanlış bir yaklaşım olur. Hoca'yı Timur'la konuşturan anlatımlar buna tipik örnek teşkil etmektedir. O, Şükrü Kurgan'ın deyimiyle altmış-yetmiş yaşında fani bir insan olmayıp Türk ulusu kadar ölümsüz bir kişilik sahibidir. Böyle olduğu ve Nasrettin Hoca tipi sevilip sayıldığı için başka tiplerin yerine geçmektedir.

Nasrettin Hoca'nın bütün fıkralarında "yol gösterici" özelliği yer almaktadır. Zekice verilen bir cevabın, insanı nasıl zor durumlardan kurtardığını biz Hoca'nın fıkralarından öğreniyoruz.

ÖRNEK 1

Hoca, değirmende başkasının çuvalından kendi çuvalına un aktarırken, değirmenci görür.

Hoca'ya:

- Ayıp değil mi? Ne yapıyorsun öyle? der.

Hoca:

- Aptalın biriyim, ne yaptığımı biliyor muyum ki!

- Peki niye kendi çuvalından diğerine koymuyorsun da ondan kendininkine koyuyorsun?

- E, o kadar da aptal değilim!

Nasrettin Hoca, söz sanatına dayalı fıkralarda muhatabını, kendi düşüncesinin zıddını ifade edecek noktaya götürür ve burada beklenmedik bir cevapla gülmeyi sağlar.

ÖRNEK 2

Hoca eşekten düşer, çevresindeki çocuklar kendisiyle alaya başlayınca, şöyle konuşur:

- Ne gülüyorsunuz, ben zaten inecektim!

O'nun bu cevabı, muhatapları üzerinde şok tesiri yaratıyor ve bu tezat, şaşkınlıkla birlikte espiriyi doğuruyor.

Nasrettin Hoca fıkralarında Anadolu insanının hayat izleri vardır. O'nun dinle karısıyla, eşeğiyle, geçim sıkıntısıyla, hırsızlıkla, yargı ile, otoriteyle ilgili fıkralarının yanısıra değişik konularda fıkraları bilinmektedir.

Bu konuların herbiri için örnekler vermemiz konumuzu dağıtacağı için biz Erzurum fıkralarından bahsederken yeri geldikçe Nasrettin Hoca fıkralarına temas edeceğiz.

Erzurum fıkraları adı altında tespit ettiğimiz fıkraların birçoğu, orijinal ve başka bölgelerde benzerlerine pek az raslanan sözlü ürünlerdir. Fıkra kahramanları kendi ağız özellikleriyle, kendi durum ve mevkilerine göre konuşurlar. Böylece, onların ruhi durumları ve yaşadıkları dünya, daha belirgin ortaya çıkmış oluyor.

Erzurum fıkraları, Erzurum konuşma dilinin özelliklerine sadık kalınarak anlatılırsa, dinleyici üzerinde hoş bir etki bırakır; başka bir söyleyişle bu bölgenin ağız özelliğine sahibolmayan biri kalkıp fıkrayı anlatmaya kalkarsa, fıkra fıkralıktan çıkar, kelime yığını olur. Çünkü bu fıkralarda "söz komiği" ağırlıktadır.

Fıkra anlatmak bir sanatçı işidir; herkes fıkra anlatamaz. Böyle olduğu içindir ki, çocuk çevrelerinde fıkra konusu ele alınmaz. Fıkra anlatmanın hem yaşı hem de cinsiyeti vardır.

Örnek verdiğimiz fıkraların büyük bir bölümü ihsan Coşkun Atıcan'ın "Erzurum Fıkraları, Ankara 1994, Erzurumlular Vakfı Yayını 1" eserinden alınmıştır.

ÖRNEK 3

Tortumlu üç saf genç, gece geç vakit mezarlıktan geçerken içlerinden biri:

- Ula, biz buradan geçerken ölüler hortlasalar ne ederük?

Diğeri:

- Elhemi bülirmisen?

- Ula, bülirdim ama unuttum...

- Ele ise ne edek?

- En iyisi ellerimizi yere goyup yürüyek. Ele edersek bizi eşşek zanneder bişey etmezler.

ÖRNEK 4

1970'li yıllarda Karşılar'la Erzurumlular'ın arası açılmış, her nasılsa kısa bir dargınlık dönemi yaşanmıştı.

O dönemde Hasankale'de gençler bir Kars yolcu otobüsünü durdurmuşlar. Otobüse giren genç gözüne kestirdiği bir Karşılı'yı sorguya çekmeye başlamış.

- Ula hele fatihayı ohi bahim.

Karşılı:

- Oni bilmirem Gulhu'yi ohira mi?

- Ohi, dinnirem.

Karşılı Gulhu'yi okuyup bitirdikten sonra arabadaki genç aşağıdaki arkadaşına:

- Ula İrbahim, hele bir de sen dinne bu itoğlu it beni gandırmya?

ÖRNEK 5

Karşılar'la Erzurumlular'ın arasının limoni olduğu 1970'li yıllarda Kars'a giden otobüsü Hasankale'de durdurmuşlar. Zorba gençlerden biri, otobüse binmiş ve birine İslam'ın şartını sormuş. Yolcu "beştir" diyince adam aşağıdaki arkadaşına seslenmiş:

- Ali Dadaş, bu adama İslam'ın şartını sordum "beş" dedi, şimdi ne edim?

- Dokkuz diyene geder yapıştır...

Bu fıkralarda safiyet, bilgisizlik ön plandadır. Birinci fıkrada ölümlerin hortlaması gibi batıl bir inançla birlikte müslüman olan gençlerin fatiha suresini bilmemeleri, İkinci ve üçüncü fıkralarda yine temel islami bilgilerin, sözkonusu gençler tarafından bilinmemesi yerilmektedir.

Bu yergi (hiciv) mizahı beraberinde getirmektedir. Buna kara mizah da diyebiliriz.

Bu fıkralarda bizim gülmemizi sağlayan psikolojik sebep, kendi durumumuzla yukardaki gençlerin durumunu kıyasladığımızda kendimizi aniden daha üstün görmemizden kaynaklanmaktadır.

Nasrettin Hoca fıkralarını incelediğimiz zaman görürüz ki; Hoca bilgili olmasına rağmen bilgisiz görünür, yani bilgisini gizler. O'nun fıkralarında "hazır-cevaplık, nükte, sağduyu" ile "safılık ve tuhafılık" öğeleri birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu özellik, Nasrettin Hoca'mn halk bilgesi kişiliğini ortaya koyduğu gibi O'nun fıkralarının ayırtedici niteliğini de belirtmektedir⁴.

Bir Örnek veriyorum:

ÖRNEK 6

Sıkıntıya düşen Hoca, ineğini satmak için pazara götürür.

Biri:

- Hoca, bana bir iki akçe verirsen, ineğini iyi bir fiyatla hemen satarım, der. "

Hoca, teklifi kabul edince adam ineğin yanında durur ve:

- Haydi, yok mu alan, kızıoğlan kız, altı aylık gebe, kızıoğlan kız altı aylık gebe! diye bağırmaya başlar.

İnek, gerçekten çok kısa bir zamanda ve çok iyi fiyatla satılır.

Hoca eve döner ve evde kalmış kızı için görücü geldiğini öğrenir. Hanımına: - • _ , ; ...

- Hatun, söyle içeridekilere, ben kızım hakkında bir çift laf edeceğim, bak nasıl kısmeti açılacak, der. •

Hanımı, Hocanın dediğini yapar. Hoca, kadınların yanına girer ve biraz sohbetten sonra, şöyle der:

- Benim kızım, başka kızlara benzemez, kız oğlan kız altı aylık gebedir!⁵

Bu fıkrada Hoca safılık göstererek, kızı için aşağılayıcı bir tanıtımda bulunurken, düşünmeden konuşulan sözlerin, insanı çok zor durumlara düşürebileceğini topluma öğütlüyor.

Şimdi nakledeceğim fıkra O'nun hazır cevap ve nüktedanlığına güzel bir Örnektir:

4 Prof. Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1969. Sf. 97

5 Erdoğan Tokmakçıoğlu, Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981. Sf. 184

Hoca ile Timur bir gün hamamda yıkanırken Timur sorar:

- Kul olsam da satılsam acaba kaç akçe ederim?

Hoca:

- Elli akçe, der.

Timur:

- Hoca İnsaf, sadece şu üstümdeki peştemal elli akçe eder, der.

Hoca yapıştırır cevabı:

- Ben de zaten onun değerini söyledim!⁶

Halk tarafından zalim bir padişah olarak bilinen Timur'a, sevilmediğini, değersiz bir kişi olduğunu doğrudan doğruya söylemek kolay bir davranış değildir. Fıkra yoluyla, yani sanatçı bir kılığa bürünerek, mizahın arkasına sığınarak bunu gerçekleştirmek mümkün olabilmektedir.

Genellikle her fıkra tek olay üzerine kurulur, birden fazla olayın yer aldığı fıkralarda vardır. Olayların sergilenişi, hikayeden ziyade dram karakteri taşımaktadır.

Ayrıca fıkralarda yer alan olaylar, gerçekçidir, toplum hayatında yaşanmış veya yaşanması mümkün olan özelliktedir.

ÖRNEK 7

Hasankale'ye çok çalışkan bir kaymakam gelmişti. Kaymakam ilçeye tayin olur olmaz ilk işi bataklıkları, kaplıcaların yakınında, şurada burada fokurdayan kaynakları kapatmak olmuştu. Bir yıl sonra 1952'de Hasankale'de şiddetli bir deprem olmuş birkaç köy yerle bir olmuştu.

Ankara'dan gelen Jeologlar ve uzmanlar bu yörede yaşayan Mehmet Efendi'den bu konuda bilgi alıyorlardı. Ve o'na şöyle bir soru yönelttiler:

- Hasankale'nin tarihinde bu tür zelzeleler var mıdır? Bu zelzelenin sebebini nasıl açıklayabilirsiniz?

Mehmet Efendi, heyetin huzurunda, kısa boylu ufak-tefek yapılı kaymakama ters ters baktıktan sonra:

- Annadım... mücadele buyurun. Bir defa bu arazi volkaniktir. Bağlı hele, anbele fıkkılır. Fığlı eder gaynar. Ordan fıkkılır, burdan fıkkılır, birçok yerden fıkkılır, belece ağusuni tükir. Bağlıarsan bu yandan fığlı fığlı edir içini boşaltır. (Kaymakamı göstererek) Anbu cirbağlı getirdi onnarın üstüm' gapattı... Erazi nefes alamayanda torpah dayanamadı (eliyle göstererek) ihı işte bele salladı. Hereket-i erz işte bundan oldı.

Mehmet Efendi, dünya bilgisi az olan biridir. Buna rağmen kaymakamı da küçümsemektedir. O'nu bu konularda cahil biri gibi görmektedir. Bu sebeple kaymakama "Cirbağlı (küçük çocuk, ne yaptığım bilmeyen)" sıfatı yakıştırmaktadır. Felaketin asıl sebebi ve kaynağı olarak o'nu görmektedir. Ayrıca Mehmet Efendi'nin kullandığı kelimelerin, incelemeye gelen uzmanlarca da bilindiğı kuşkuludur. Ancak, burada komik unsuru yaratan husus, Erzurum ağzında kullanılan kelimeler (anbele, ağı, cirbağlı) ve Mehmet Efendi'nin hareketleridir.

Bölge fıkralarında bilinen bir fıkra tipi yoksa veya fıkra tipinin adı unutulmuşsa Erzurumlu'nun biri, Karadenizli'nin biri, Kayserili'nin biri... diye fıkra başlar. Bazen de bilinen bir tipe bağlanarak fıkra anlatılır; Temel, Karatepeli ... gibi.

Her ne kadar bölge fıkraları, ortak fıkra motiflerinden yararlanmışlarsa da genelde bölgelerin ve bu bölgede yaşayanların kendilerini yansıtan karakteristik özellikleri bu fıkraların çatısını teşkil etmektedir.

Örnek aldığım şu iki fıkradan birincisi, saf, ağır ve temkinli bir yapıya sahip yayla adamı, Erzurumlu'nun; İkincisi agrasif ve tez canlı, birden bire sınırlenen bir yapıya sahip karadenizli'nin özelliğini yansıtmaktadır.

ÖRNEK 8

Şark hizmetini yapmak üzere Erzurum'a atanmış bir memur, bir ikinci vakti, Dere mahallesinde yüksekçe bir taşın üstüne çıkmış, otlaktan dönen, sokaklara, evlere dağılan inek nahırı (sürüsü) nı seyrederek. O sırada birkaç kadın, hayvanların mayısları

(bokları) nı elleriyle toplayıp arkalarına bağladıkları gaz tenekelerine doldurduklarını görür. Bunları büyük bir dikkatle izleyen bu yabancı, yanındakine sorar:

- Erzurum'da her yerde tezek görüyorum. Bunları tarlalarda gübre olarak kullansanız daha iyi olmaz mı?

Erzurumlu:

- Bey, sen o tezeği çoh ele ağzan alma, oni biz gışın yiyirih.
- Peki şu kadınlarla nasıl yatıyorsunuz, hepsi bok kokar?
- Asıl merfet onlarının yatmada, sizin garılarının herkes yatar.⁷

ÖRNEK 9

Doğu'da çerçicilik yapan bir Karadenizli götürdüğü eşyaları yağla trampa eder, tenekelere doldurduğu yağları atına yükleyerek yola koyulur. Mevsim yaz, hava da çok sıcak olduğundan yağlar erir. Dinlenmek için mola verdiği bir dağın başında, artık tenekelerden akmaya başlayan yağları kurtarmak için bir çare arar. Sonunda yağları taşın üstüne serip kurutmaya karar verir. Kendisi de bir başka taşın gölgesinde uykuya dalar. Uyandığında yağlar yok olmuştur. Bu ıssız yerde yağları kimse çalamıyacağına göre olsa olsa birileri yemiştir. Bu düşünceyle çevresine bakınır. Atından başka kimseyi göremez. Şüphe ile ona sorar:

- At, yağı sen mi yedun?

Sineklerden korunmak için sürekli başını sallayan atın bu hareketini "evet" anlamında kabul eden Karadenizli tekrar sorar:

- Babam! da yiyece misun?
- Ya anami?
- Uyy! Desene sen bitun sülalemi yiyece sun, ya ben senu yaşatir muyum?

Der ve tabancasını çekip atı vurur.⁸

7 İhsan Coşkun Atılcan, a.g.e., Sf.24

8 Yrd. Doç. Dr. Ali Çelik, "Doğu Karadeniz Fıkraları Temel Tipi", Bildiri, K.T.Ü. Fatih Eğitim Fakültesi

Nasrettin Hoca'nın fıkraları arasında da bu tür fıkralara rastlamak mümkün. Zira Hoca, değişik insan tiplerini kendi şahsında birleştirmiş bir çehredir. Biz O'nu hep aydın, soylu devlet adamı veya kusursuz bir bilge kişi olarak görme hevesine düşersek, yanılırız. Toplumumuzda düz karakterde insanların yanı sıra, yuvarlak karakterde olanlar da vardır. Bu karakterler zamana, mekana ve olaylara bağlı kalarak değişik yönleriyle karşımıza çıkarlar.

Halk masallarında gördüğümüz bu birbirine zıt iki karakter tipini bir başka makalede incelemiştım⁹. Şimdi, Hoca'nın görünürde alıklığını, aslında düşüncesizce yapılan bir davranışın insanları ne komik durumlara düşürdüğü mesajını veren bir fıkrasını örnek olarak verelim:

ÖRNEK 10

Hoca bir gece vakti kuyudan su çekmeye iner. Kuyunun kapağını açınca içinde tepsi gibi Ay'ı görmesin mi? Kendi kendine:

- Eyvah, mübarek ay kuyuya düşmüş! der.

Hemen karısına seslenerek bir ip birde çengel getirmesini söyler. Çengeli ipe bağlayıp kuyuya sarkıtır ve var kuvvetiyle asılır. Tabii asılınca da yere sırtüstü yuvarlanır. Gökyüzüne bir de bakar ki ay pırl pırl karşısında. Bir oh çeker:

- Biraz sırtım acıdı ama Ay'ı da kuyudan kurtardım! der.¹⁰

Bölgeler arasındaki rekabet ve kıskanmadan dolayı yakıştıırma fıkraların sayısı, son zamanlarda artış göstermektedir. Bu fıkralarda becerisizlik, cahillik ve aptallık ön plana çıkmakta ve işlenmektedir.

ÖRNEK 11

Karadenizli ile Erzurumlu bahse girerler. Karadenizli Erzurumlu'ya der ki:

- Cel senunla bir pahse dutuşalım; pen çözümü ısırırsam sen paha yuz bin lira veracasun, yok ısırmasâm pen saha içiyüz bin lira veracağum, kabul mu?

9 Dr. Hasan Koksall "Halk Masalları ve Hikayelerinin Değişmez İki Karakteri: Keloğlan ve Köse". E. Ü. T. D. ve E. Araştırmaları Dergisi 6, İzmir 1991, Sf. 241-254

10 Erdoğlan Tokmakcioğlu, a.g.e.. Sf. 203

Erzurumlu, düşünür ve büyük bir heyecanla bahse tutuşur.

Karadenizlinin gözü takma olduğu için çıkarır ve ısırır, bahsi kazanır.

Erzurumlu:

-Vula şu Allah'ın lazına bağh ki beni nasi deke cetirdi...

ÖRNEK 12

Karadenizli gerdeğe girmek üzeredir, gerdek öncesi güveğinin yiyeceği bu tatlıyı gözaçığın biri bulur ve gizlice yer. Sağdıç, tatlıyı arar ve bulamaz. Güveyi'ye gelerek:

- Uyy, tatlıyu yemişler! Ne yapalum, tatlu yemeden gerdeğa girecesun, der.

Karadenizli'nin sinirleri tepesine çıkar ve:

- Ha buraya tatlıyu kim yeduysa gerdeğe de o gir s un, ben girmeyurum!...

Dramatize edilerek anlatılan fıkralar da bu durum daha açık bir tarzda işlenmektedir.

ÖRNEK 13

Anlatıcı eline dolu bir kibrit kutusu alır ve sorar:

- Karadenizli kibritin dolu olup olmadığını nasıl anlar?

Sonra nasıl anladığını anlatmak için kibrit kutusunu kulağına yaklaştırır ve kutuyu değil de kafasını sallayarak:

- Boşmuş!

Der ve kutuyu fırlatıp atar

Fıkra edebiyatında hoşgörü yoktur. Nasrettin Hoca'nın fıkralarındaki hoşgörü, halkın bunları dinlerken gösterdiği hoşgördür. Yani dinleyici olan bizlerin hoşgörülü olmamız gerektiği mesajı verilmektedir. Çok güç durumlarda Hoca'nın zekice verdiği cevapla nasıl

kurtulduğunu hatırlamamız değerlendirmelerimizde daha yumuşak olmamızı sağlar. Vereceğimiz şu iki örnek bu hususu açıklaması bakımından önemlidir.

ÖRNEK 14

Hoca bir gün sebze-meyve bahçesine girer, eline ne geçerse koparıp yanındaki çuvala doldurmaya başlar. Bu sırada bahçeye gelen bahçıvan:

- Ne arıyorsun burada? diye sorar.

Hoca:

- Bu sabahki fırtına beni buraya attı, der.

- Peki bunları kim kopardı?

- Kopmasın diye hangisini tuttuysam elimde kaldı!

- İyi, güzel ama çuvala kim koydu?

Hoca başını şöyle bir kaşıdıktan sonra şu cevabı verir:

- Vallahi deminden beri ben de onu düşünüyorum!

ÖRNEK 15

Hoca çocukluğunda etrafı yüksek duvarlarla çevrili elma bahçesine bakar bakar imrenirmiş. Sonunda bir merdiven bulup duvara dayamış, tırmanıp duvarın kenarındaki elmalardan koparmaya başlamış. Aksilik ya, bahçıvan Nasrettin'i görüp yanına varmış:

- Ne yapıyorsun orda?

- Merdiven satıyorum!

- Allah Allah, burada merdiven satılır mı hiç?

- Allah Allah, merdiven bu, nerde olsa satılır, sen hiç sadece merdiven satılan dükkan gördün mü, merdiven benim nerde istersem orda satarım!

Bölge fıkralarında bu hoşgörüyü pek göremiyoruz. Buradan hareketle Nasrettin Hoca fıkralarında eğitici rolün ağırlık kazandığını görüyoruz.

ÖRNEK 16

Erzurum'da bir adamın 100 koyunu varmış. Bu koyunları kış aylarında bakması için, pazarlıkla bir çobana teslim etmiş. Adam bütün kış koyunlarını düşünüp, bazılarının ikiz doğuracağını, ilkbaharda en az 200 koyun teslim alacağını hayal edermiş, İlkbaharda bu tatlı ümitler içinde çobanın köyüne gitmiş. Çoban bir kulübede, önünde bir postekiyle uğraşırken bulmuş. Selam vermiş.

Çoban:

- Eleykömesselam benim begim, sen sefa gelmiş s en, gözüm üstüne gelmişsen, diyerek adamı güleryüzle karşılamış.

Adam:

- Bizim koyunlardan ne haber? diyince, çoban gayet pişkin, tek tek anlatmaya başlamış:

- Beg, gök patladı, doksani çatladi.

- Ne dedin ola ne dedin!?

- Vallah begim gök patladi, doksani çatladi, beşini verdim kasaba, üçünü sayma hesaba, dün gece geberdi birisi, aharı da bugünkünün derisi.

Sinir kızileri içinde bunları dinleyen adam, çobanı boğmak, parçalamak ister. Etrafına bakınırken bir köşede bir çanak yoğurda gözü ilişir. Yoğurdu kaptığı gibi çobanın suratına fırlatır. Çanak çobanın kafasına geçer ve yoğurt suratından aşağı akarken çoban gayet huzurlu bir eda ile ellerini açarak şöyle der:

- Allah'a şükür, yüzümün ağyınan hesabımı vermişem!

Burada hoşgörünün yerini yüzüzlük ve pişkinlik almıştır. Güven duygusunun nasıl sömürüldüğünü görüyor, çobanın konuşmalarındaki komikliğe gülüyoruz. Bölge fıkralarında, duygu ve düşünceyi anlatırken dil ve anlatım yetersizliği de mizahı doğurmaktadır. Erzurum fıkralarında bu tür örnekler oldukça çoktur.

ÖRNEK 17

Yusuf Ağa 60 yaşına geldiği halde köyünden dışarı çıkmamış, gençliğinde şehre bile ancak üç beş kere inmiş bir adamdır. Evvelki sene Hacc'a gitmiş ve hacı olmuştur. Ziyaretçilerine Hac izlenimlerini anlatır:

- Vola o Medine seherini, o Kabe'yi görünce insan da ne din galir ne iman.,.

ÖRNEK 18

Baba oğul, bir kış günü köye dönerken bir köprünün başında birkaç kurtla karşılaşmışlar. İki de korkudan sıfırı tüketmişler. Baba, oğlundan daha çok korkar ve oğluna:

- Vola, kelkevserenin başı nasıldı? der.

Oğlu kızarak şöyle karşılık verir:

- Duayi, muayi bıragh baba, it gibi ulumiya bagh, yoghsa gurtlar bizi parçaliyacagh...

ÖRNEK 19

Erzurumlu bir kadına, mahkemede hakim sorar:

- Nerde oturuyorsun?

- Burada yani Erzurum*de.

- Nerelisin demedim, nerede oturuyorsun, dedim.

- Bacımgilinen beraber.

- Bacmgil nerde oturuyor hanım?

- Babamınan hep beraber oturirih.

- Hangi mahallede oturuyorsun?

- Gavah. mehelle sinde

- Hanım, bir yanlışlık olmasın? Bir mahalleye öyle çirkin bir isim koymazlar.

- Ele ise necim beg sen yannış annadın, soni "vah"ınan bitir, "vat"ınan decil.

Erzurum fıkralarının diğer bir ağırlık yönü "nükte"dir. Bilindiği gibi "nükte"de estetik kaygı ve hayal gücü ön plandadır. Halbuki mizahta tabii ve kazara olan bir şeyler vardır ve budur durum gülmeyi doğurur. Vereceğimiz şu örnekte sanatlı bir söyleyiş açıkça kendini göstermektedir.

ÖRNEK 20

Bir mülkiye müfettişi doğuya, teftişe giderken ihtiyar bir Erzurumlu köylüye misafir olur. Sohbet sırasında köylüye sorar:

- Baba, memleketinde kaç vali gördün?

Köylü:

- On, onbeş vali hatırımdadır.

- Peki bunlardan kaçını sizleri memnun etti, Erzurum'a hizmet etti?

Köylü bir iki dakika düşündükten sonra:

- Allah gani gani rehmet etsin, Mustafa Paşa dan çok memnundun, der.

Köylünün onbeş vali içinden yalnız Mustafa Paşa'yı seçmesi müfettişin dikkatini çeker.

- Bu Mustafa Paşa dediğin vali ne gibi hizmetler etti ki hatırımdan çıkmamış?

- Beg, o vali, gelirken Erzurum'a varmadan yolda ölmüştü.

Gerisini sen anna.

Erzurum'a o zamana kadar gelen valilerden memnun olmama hali en veciz olarak böyle anlatılabilir...

ÖRNEK 21

İspir'de Murat Ağa'nın bir boğası vardır, ineklerinden döl almak isteyenler bu boğadan istifade ederler. Daha sonra hükümet bir tohumlama istasyonu kurar ve boğayı satın alır.

Boğa eski aktivitesini kaybeder ve sunulan ineklere başını çevirir.

Murat Ağa'ya sorarlar, bu boğaya ne oldu? Eskiden bir ilçeye yeterdi, şimdi hangi düveyi, ineği getiriyorsak kokluyor ve beğenmiyor.

Murat Ağa:

- Eee., bizim boğa hükümet memuru oldu, bugün git yarın gel, diyor...

Bu fıkranın benzeri Nasrettin Hoca fıkraları arasında yer almaktadır.¹¹ Fıkra'da yer alan sosyal tenkit konusu dün ne idiye bugün de aynı şekilde devam etmektedir.

ÖRNEK 22

Yolda yürürken biri Hocanın ensesine bir tokat atar. Kadıya giderler. Tokat atan, Kadı'nın arkadaşıdır. Kadı, çok hafif bir cezayla geçiştirmeye çalışır. Sonuçta, tokat atanın Hoca'y^a 5 akçe ödemesi gerektiğini karara bağlar. Sanık:

- Üzerimde para yok, gidip getireyim, der ve çıkar, gider.

Aradan saatler geçer, gelen giden olmayınca. Hoca yerinden kalkar ve Kadı'nın ensesine bir tokat vurur ve der ki:

- O adam gelince 5 akçeyi sen al!

Burada adalet sisteminin yanlış işlediğini ve bu sistemde Hoca, bir sosyal kritik olarak karşımıza çıkıyor.

11 A. Gölpınarlı. Nasrettin Hoca, İstanbul 1961. Sf. 12-13

Sonuçta diyoruz ki milletlerin siyasi, sosyal, dini ve iktisadi hayatını, inanç ve fikir dünyalarını, örf, adet, gelenek ve göreneklerini fıkralarda görüyoruz. İnsan hafızası dediğimiz kuvvetli taşıyıcı, bu anlatmaları kuşaktan' kuşağa iletmekte, bunlar "evolüsyon" ve "difüzyon" yoluyla varlığını korumaktadırlar.

Kendi anlatım yeteneğimiz kısır kaldığı, bizi ve çevremizi doyurmadığı yerde, geleneksel kültürümüze baş vururuz ki, bunlar atasözleri, kıssalar ve fıkralardır.

Günümüzde görsel yayınların çoğalması ve yaygınlaşması, anlatmaya dayalı masal ve türkölü hikaye geleneğimizi zayıflatmıştır. Halbuki fikra anlatma geleneğimiz bütün canlılığıyla sürüp gitmektedir. Mahalli tiplerin fıkralarının Nasrettin Hoca'ya mal edilerek anlatılmasında bu hızlı değişimin ve canlılığın rolü olduğu kanaatindeyiz.